

МИСТЕЦЬКА
БІБЛІОТЕКА

ВІКТОР ОБЮРТЕН.

МИСТЕЦТВО ВМІРАС

ПЕРЕКЛАД
ЛЕСЬ КУРБАС.

В - В О

„ГРУНТ“

МИ

7.01.
0-13.

ВІКТОР ОБЮРТЕН

(VIKTOR AUBURTIN)

Державний музей
театрального мистецтва
УРСР

Бібліотека № 8833 N

МИСТЕЦТВО ВМІРАЄ

ПЕРЕКЛАД

ЛЕСЬ КУРВАС. *Лучій одностроєвости людства, зостається факт самотності людини, індівідуума, її більше близького і однакового натовпу. З цим звязана жість певних взаємовідносин психічних між особами, зности іхніх особистих інтересів, хоч і на других, чим ад досі, площинах.*

важаю, що поява такого напр. Бергсона у фільософії, з троною метафізики і зворотом до інтуїції відноситься іменно до останніх літ перелому двох великих епох-лів, які ми тепер переживаємо. І думаю, що чистому і цим ще раз сказано: не по силах тобі самому. Іарешті, саме нове мистецтво найбільш мене переконує, воги автора сьогоднішньої книжки, принаймні передчасні, можна вповні віднести тільки до факту загину „сталиністства. Для нас, сучасних, до котрих вже встигли тися хвилі нових гасел із Заходу і Сходу, для нас, що і всю трагедію переломової години в мистецькій свідо- і відчуванні людства, для нас, що встигли вжитися в мі лінії Дельонея, вслухатися в дивний геній Чурляніса,

Слово перекладача.

Не для того я перекладав цю книжку бездонного, безнадійного суму й глибокої любові до мистецтва, щоб пропагувати основну її ідею: „мистецтво вміре“.

Я думаю, що в душі людства борються серце і розум за первенство. І що як одному з іх показується не по силі розв'язати велику тайну яку творить і живить наша фантазія, у всяких обставинах і у всякому ладові,—то воно дає дорогу другому елементові, щоб знов у свій час заняти його місце. На це виразно вказує постійне чергування позитивно—реалістичних напрямків з містично—романтичними.

Я думаю, що й при на дали йдучій одностровості людства, на віки зостанеться факт самотності людини, індівідуума, серед найбільше близького і однакового натовпу. З цим звязана багатоязковість певних взаємовідносин психічних між особами, і розбіжності іхніх особистих інтересів, хоч і на других, чим наприклад досі, площинах.

Я вважаю, що поява такого напр. Бергсона у філософії, з його обороною метафізики і зворотом до інтуїції відноситься і ні лише до останніх літ перелому двох великих епохопись стілів, які ми тепер переживаємо. І думаю, що чистому розумові цим ще раз сказано: не по силах тобі самому.

І нарешті, саме нове мистецтво найбільш мене переконує, що тріоги автора сьогоднішньої книжки, принаймні передчасні, і що іх можна вповні віднести тільки до факту загину „старого“ мистецтва. Для нас, сучасників, до котрих вже встигли докотитися хвилі нових гасел із Заходу і Сходу, для нас, що відчули всю трагедію переломової години в мистецькій свідомості і відчуванні людства, для нас, що встигли вжитися в переломі лінії Дельонея, вслухатися в дивний геній Чурляніса,

дати себе пірвати вихрам Скрябіна, відчути трагічні удари молота Маяковського,—для нас вже ясно, що поминки мистецтву рішуче не в пору.

Наспаки. Нова естетика відкриває перед нами цілком новий світ і безмежні, невичерпані можливості. Дав нам радість знайти себе в мистецтві; в мистецтві, що вже почало нам ставати чужим і противним, бо зродилося воно і зросло в давні, чужі для нас часи. І я смію думати, що ми стоямо на передодні повстання такого високого і живого мистецтва, якому по силі рівного досі ще не бувало, і яке так різиниться від старого мистецтва, як наївні Бахові гавоти від потрясаючих Скрябінських сонат. І музика нам скаже перше слово.

І скаже своє слово театр, поезія, малярство. І правдоподібно тільки за скульптуру можна боятися, бо іменно скульптура і є мабуть типічна для давніх часів.

L'art est mort, vive l'art! І не для того я причиняюся до поширення цієї книжки між нашим громадянством, щоб цьому заперечувати.

Та є в цій книжці одна велика цінність. Це безперечно цікаво зачеплений цілий ряд питань мистецької справи, що дасть пересічному читачеві (а на юго-я рахую) годину інтересного пробірювання деяких на горе усталених у нас понять і поглядів, і що ще важніше, рішуче переконуюче доказує, що з індустріалізацією світа старе мистецтво, в нових своїх перевробках і варіаціях втратило безоворотно змогу існування.

Моя надія, що пропаганда цієї правди може заставити кого уважніше поставитися до того мистецтва, що тепер плоско висміюється, бо мозок вихований на найбільше плоскій мистецькій школі—реалізмі, занадто привчився до холодного, пісного міркування і розуміння, занадто відучився творити разом з мистцем в питомій сфері мистецтва—в сфері душі.

А тоді може легше буде самостійним піонерам „рубати в пралісах стежски“. Тоді близчі ми будемо до того часу, коли нове мистецтво стане і у нас на тверді ноги.

ЛЕСЬ КУРБАС.

Київ 15 червня 1918 року.

МИСТЕЦТВО ВМІРАЄ.

зготовити шістдесят

вірю, що мистецтво вмірає, і хочу в цій книжці говорити про мою віру. Мистецтво вмірає від таких хвороб: маса і корисність. Вмірає, бо пересохло той ґрунт, якого воно потрібне, ґрунт безумства і наївності. Я глибоко вірю, що за двісті років не буде в нас пі мистців, пі поетів. Зате буде в нас, певне, патентована машина, якою за хвилину можна цементових Аполонів Бельведерських.

* * *

із мистецтвом розумію: малярство, різьбярство, драму в театрі; уміння ясно і гарно розказати про якусь подію, те що називаемо епосом; уміння і внутрішню потребу завести в строфу настірій хвилі, те що звемо лірикою.

Це є те мистецтво, про яке я вірю що воно мусить вмерти у ці часи раціо-

нального використання праці. Гарячкове і шукаюче втілення; гарне і тихе говорення.

Про музику не згадую нічого, бо нічого на ній не розумієся.

* * *

авжди, певно, будуть існувати здібності ремісничі. Будуватимуться комфортабельні будинки, блискучі базарі, й архітектори матимуть добрий смак і у своїх творах з'уміють відмежувати шляхетність ліній. Малюватимуться портрети майбутніх „дієсніх статських“, і я майже боюся, що ці портрести будуть чимраз подібніші. Писатимуться повісті для читання у залізниці, а кожного велико дні ліричні вірші про воскресіння зелені дерев. Це все робитиметься навіть масово. Але якраз тому, що воно буде роблено масово і для маси, якраз тому не буде воно мистецтвом.

* * *

З мистецтвом кінець. І слід було б спитати, чи не можна без нього обйтися, чи вже колись без його не обходились. Слід було б провірити, чи мистецтво не було хворобою, пропасницею, гарячкою, від якої ми тепер знов щасливо видужаємо. Хворобою, якої ми мабуть від Греків набралися. *Morbus ionicus*.

* * *

а всіх теренах мистецтва бачимо вже тепер симптоми близької смертельної боротьби, *Facies hippocratica*. Наприклад: На вистави картин не ходить вже ні одна людина зі здоровим глуздом. Тисячами втікають мистці в артистичне ремесло, рисують рекламні плякати, малюють зразки килимів.

Ліричних збірників ніхто більше не читає. Театри відрікаються від Ібсена, Геббеля, Шекспіра і перебудовуються у театри мініяюр. Епос давно вже погиб. В теренах оповіданого мистецтва дрібка останнього доброго покрита сміттям скандалічних романів і дешевеньких оповіданнів. Панують варіете, кінотеатри, цирки, оперетта, фарс і кабарети, і будуть розвиватися тим краще, чим більше людства працюватиме, чим білші через працю притупляться його нерви, і стануть нечуткими на тонкезвучання мистецького твору. Спорт розцвітає і робить молодь здоровою, жиловою і загартованою, як дергемські волі. А дергемські волі у мистецтві тямлять мало. В Америці, в цій країні авангарду, мистецтво вже давно померло. А щоб у нас було так, як в цій країні волі, про це молиться щодня кожний поступовий громадянин.

Мистецтво вмірає, бо воно має втратити свої моделі й своїх тихих слухачів. Во засипаються джерела, з яких воно черпало життя: пристрасть, тишина натхненішої хвилі, мерехтіння східніх казок, королівський жест звитяжця, і благословення брехливого попа у смеркаючих святощах. Во все це принесено в жертву сучасній корисності. Во для гігієни помальовано весь світ олійною фарбою від початку до кінця. Во гірський струмочок, над яким марила русалка, тепер використовується дуже практично для того, щоб спопісувати й одводити у долини відпадки хемічної фабрики Ганнеманна & Ко. Тому вмірає мистецтво.

І коли правдива думка Вішера, що мистецтво це творчість індівідуума, то скажемо: Мистецтво вмірає, бо індівідуум має чимраз то меніше слова, у ці часи субординації і знаряддя.

* *

и ви не почуваете, що воно вже померло? Тепер ідуть до мистецтва, як ходиться до померлих, на кладовище.

На весну тягнуться цілі валки німців і англійців через Альпи до Італії. І це є неначе одвідування кладовища. Мовчки, з пімою пошаною проходять вони поміж монументами великих Померлих, читають їхні імена і промовляють їх пошепки. Джюotto, Донателльо, Мікельанджельо... Які великі це були часи! І чому це все мусіло вмерти!

І коли ти, любий читачу, у Римі будучи, вийдеши з кімнат Ватикану і попадеш на модерну виставу образів — esposizione nazionale delle belle arti, — і коли ти відчуєш її як удар батогом, тоді знатимеш на все життя, що мистецтво стало неможливим; що теперішня людська вдача втратила патос і найвищість, з яких родиться мистецтво.

* *

можна б сказати, що це тільки часткове захмарення, смерть особливої культури, після якої прийде друга, нова культура. Можна б сучасну охильість прирівняти до смерті геленської культури або до уміріння готики, на місце яких прийшов новий заступник. Завданням цієї книжки є доказати, що на цей раз кінець буде остаточний; що немає ніяких резервів, з яких моглоб нове

припинути. Що на цілому земному гльобі добуто вже все, і все добуто з найбільше скритих комор людського серця. Більше вже нема що казати і нема що творити.

* * *

якби хто сказав щось нечувано пове, то він не найшов би слухачів. Ми всі западто спішими, занадто ми захекалися, щоб мали ще час для мистецтва. Ми поробилися западто несантиментальними, щоб ми могли якусь долю приймати трагічно. Ми западто слабкі для Великого, занадто грубі для ніжного. Сьогодні пе були б можливі ні Шекспір, ані Санфо. А коли б вони з'явилися і щось попробували—то їх вплеміли б у країному разі.

* * *

реба дослідити, чому це так сталося; яка катастрофа трапилася від часу Гете до нашого часу, чому пропали такі цінності.

* * *

Зуєх віків найглибше врізався в істоту і долю людства — вік дев'ятнадцятий. Ані мандрівка народів, ані катаклізм старого світу не потрясили раси так аж до коріння, як час великих технічних винаходів на початку

в середині цього століття. Виглядає так, що можна все що було перед 1850 роком, назвати спільним йменням „старі часи“. Вілянд жив не дуже інакше ніж Горацій. Він так само мешкав, мав довкола себе приблизно ту саму обстанову щоденного життя, так само подорожував і їздив, і не багато інакше думав як всі освічені люди августейського періоду. Тільки біля 1850 р. сталося це глибоко врізуюче тятя. І все перемінилося. Пере-мінилося обличча зеленої землі і вкрилось сіттю чорних дір; і сини та ідеї старих часів Горація і Гете, вже більш не вдовольняють нової хапливої людської породи.

* * *

коїлось таке: одночасно і в причиново-му взаємному зв'язку прийшли демократизація громадянства і винахід могутніх сил природи. Розковалій масці дано в руки засоби могутності нової техніки, і все кинулося до заробітку, кинулося за приманливим фантомом корисності; переганяється у винаходах і сумнівних поліпшеннях, на око наче б для користі загалу, на цілі ж завжди в інтересі поодиноких суперників. Комунікація ставала чимраз то швидча, зривано гори, цілі провінції покрилися сажею і димом і гидрими, сірими рядами будинків, в яких нужденне робітництво живе життям мурашок.

I: тому, що один не може держати в руках величезного інструменту нового промислу, проведено строгу організацію, за-ганяючи чимраз далі в куток індівідуум і те що для його характерно.

Так повстав цей новий, неособистий світ, в якому мистецтво (найбільш особиста річ) дихає чимраз важче; так повстав цей, повний натовпу, гаму і крику, світ комунікацій, в

котрому спокій вже нічого не варт, і в якому з чимраз більшим недовірям дивляться на людину, що забажає проходжуватися по своїму садку і згадувати альцейську строфу.

* * *

дуже сумнівно, чи це все нове означає який небудь поступ. Коли навіть — по Стюарту Міллю мета культури: „запевнити найвище щастя можливо найбільшій кількості людей.“ то все ж здається, що ми якраз віддаляемося від цієї мети. Ах, мені зовсім здається, що малпі почиваються багато ви-

стор

Забезпечення

гідніше на своїх пальмах, як ми в наших автомобілевих
омнібусах. Що ці четвероножні мають більше часу для тихої
наслоди життям, як ми, що повигадували найхітріші спо-
соби комунікації, щоб як найменче тратити часу.

* * *

раза про поступ опанувала цим століттям,
і міцно засіла в нас; засіло в найкращих
головах, божевільне переконання, що культура „розвивається“. Це примара, зводли-
вий бісик, котрий по якомусь часі знову
зникне, як вже багато таких блудних вог-
ників спалахувало і зникало, звівши спер-
шу людство зі шляху. Історик може нам багато про це рос-
казати. Старинною етикою опановувало чудне і неясне поняття
чесноти. В Александринські часи бачили найрозумніші люде-

спасення людства в зготувованні ехолій до Арістотеля. Середновіччя вірilo у свої реліквії. Час гуманістів—у латину. А революція йшла за куріозним фантомом свободи, поняттям також неясним, з яким ми сучасні вже нічого подіти не можемо.

Тепер—від соті літ приблизно,—ми обняті особливо безумною вірою, що людство зі славою піднімається по похилій площі безупинно у гору, і що всі ці песпокійні підприємства всерівнаючого промислу, ці фабрики цементу, вугляні шахти і надземні залізниці є дійсно потрібні і конечні для щастя і користі людства.

* * *

над їхньою тихою Везерою.

* * *

е новий час“, сказав мій приятель, „і це е поступ“.

Я відповів: „Що це новий час, цього шічто не заперечить; а про те, чи це е поступ, про те можна би колись спокійно посперечатись“.

Але ця розмова не подобалася моєму приятелеві, він захопився своєю

газетою і я міг собі мовчки дивитися у вікно вагону й оглянати увесь цей постуц і веі ці здобутки.

Фабрики дахівок, цегельні, фабрики грамофонних платинок, фортепіянних струн, консервних скриньок, підйомні шахти копалень цинку.

Далі димарі dortmundських броварів; а далі нескінчиме, потворне пекло, ессенська держава Круппа.

Чи ми через те все зробилися щасливішими? Чи для щастя нашого роду була потрібна вся ця праця, якій принесено в жертву гекатомби здорових людських тіл? Це пекло пожирає здорове мужнітво всіх сумежніх провінцій. Триваочі довго, воно більш небезпечне, як війна і пошесть. Чи пя крихта електричного комфорту, який нам з того всього достається, може бути заміною за знищеннє старе князівство, за дегенерацію цілого народу?

Дійсної користі, яку ми здобули, кращого, вигіднішого, запевненого життя, не треба апі заперечувати, ані переценювати. Але зовсім певне те, що цього добра ми не завдачуємо теперішній техніці: воно вже було 1830 року, або принаймні вже тоді було на добрій дорозі до здійснення. Воно було б прийшло без пари, без вугілля і без цієї гонитви по всій землі.

* * *

о це було: середньовіччя? Це були: пошесть, домашня війна, чорна смерть, пригноблене сумління, нечисть, бруд, попівство, жидівські погроми, розбивацьке лицарство, огнище, тортури, тиранія шляхти, анатема.

Все це всуміш, це було середньовіччя.

Пекло.

З цього пекла виросла дивоквітка парсіфалевої легенди: струнка, блакитна, невинна, і повна запаху важкої туги.

Але, скажеш любий читачу, що мені з цілого Парсіфаля, коли одночасно треба було пекло терпіти.

Очевидно, очевидно, я цілком поділяю твою думку. Я й не кажу, що мусять існувати Парсіфалеві легенди.

Обов'язково потрібна упорядкована каналізація. Я згоден. Але не обов'язково потрібний святий Грааль, він цілком зайвий і без нього можна вигідно обйтися.

* * *

Aле чи це поступ, чи ні, — певне одно, що мистецтво і культура, в найбільше шляхетному розумінню цього слова, гине, гине посеред господарських поліпшень і соціальних здобутків нашого часу. Серед цього людства яке незабаром так знаменито буде організовано, що не буде більш ніяких суперечностів і ніякого стремління, в цьому громадянстві чимраз менче місця для болочного, для мужного, для значеного знаком Каїна.

* * *

Це перш за все просто переміна ґрунту. І я дозволю собі цей гірко-серйозний жарт, і покажу, мов катаstralnyy урядовець, як переорюється ґрунт мистецтва і поезії, ґрунт в найправдивішому значенню слова.

Оттак для прикладу: були колись німецькі поети що виспіували річку Рен; його зелений шум проходить дзвінко через німецьке письменство від часу невідомого поета Нібелюнгів, аж до романтиків і до болісного вірша Гайнріха Гайне.

Гарно. Але Рен знищується чимраз більше, і чимраз то менше може він давати натхнення для поетичної творчості. Тепер на цьому місці, де колись була ця річка, є щось в роді континентальної канави, якою возять у Голяндію швейцарський маргарін; закопчена канава, що приймає жовті сплави

цементових заводів, що тягнеться між тисячю фабрик і за-
курених димарів. А біля Льореляй є тепер пристань для бук-
сирних барок.

Важно уявити, щоб коли небудь якийсь поет заспівав ще
пісню про цю комунікаційну гілку що не є нічим другим як
тальтовською канавою, а коли в се таки найдеться такий поет,
то це буде напевне якийсь йолоп, що вмовлятиме в себе
і в нас настрій, який більш не істнє, і пережовуватиме ста-
рій літературний трафарет.

Поезія Рену вмерла, і більше вже ніколи не одживе.

* * *

тфальської Везери.

Тепер всю цю долину покрито раціонально фабриками
мотузок, миловарнями і клеєварнями, а на горі таємничого
герцога саксонців приліплоно провінціяльний памятник кай-
зера Вільгельма Великого.

І ніколи вже більше, на цій оганьбленій землі, не почує
мрійник таємних історій про саксонських гномів.

* * *

Iзгинула поезія, що виростала і писалася в малих чарів-
них німецьких містечках; дивоглядна поезія диваків, що
роздказувала про чудернацьких дідків у шиночку, про ко-

хания челидника-ремісника, про курйозних аптекарів, і про виноград біля сірої брами. Містечка стрімких схилів зриваються одно по другому, їх тепер уряджують наскрізь практично, ще за наших днів міг Вільгельм Раабе плекати це найбільш німецьке мистецтво, насліддя великого Поля Ріхтера. За років п'ятьдесят ніхто вже не зможе з чистою совістю такого описувати; тоді будуть у нас тільки звичаєві романни з Берліна, в яких у бібліотеках припадатиме тридцять томів на один метер.

* * *

Я уявляю, що цей спосіб, попереднього вирахування, яким я тут користуюсь може спіртуалістичній вдачі здаватися трохи найпінім. Але так воно вже є, що мистецтво є реальністю в цьому житті, і як дійсність і як річ має свої означені мітки і може їх для себе вимагати.

* * *

Не хто небудь, а Вінкельман, сказав про Рим таке: „Для мене існує тільки дві страшні річи: коли захочуть з'орати Кампанію, а Рим зробити поліцейським містом. Тоді б я вийшов з Риму. Тільки як довго є в Римі така божеська анархія, а довкола Риму така роскішна пустеля, так довго є там ще місце для цих тіней, з яких одна більше варта як все сучасне покоління“.

Поліцейськість прийшла, а тіни пішли своїми шляхами. Марити про руїни, це запевне кепський тон, і робить себе смішним той, хто не дивується розцвітові модерного Риму. Але такими смішними робили себе і такі мужі як Момзен, Кардуччі, Олівіє, Людвіг Ріхтер, Теннісон, Беклін, Бірбаум і інші. Вони всі сумували над *Roma sdegnata*, над заплямованим і розгніваним Римом.

Може й існують такі мізки, що вважають за поступ і розвиток те, що тепер у Circus Maximus устроєно газовий завод, що старі тихі парки виали тепер жертвою спекуляції земельними участками, що Ponte San Angelo з'огиджено залізним мостом (котрий вкорочує дорогу на цілих півтори хвилини; подумати тільки, який це культурний здобуток, що тепер крамарі перкалями приходять з контори до своєї кавярні на півтори хвилини раніше! Як дуже це важно; і як це було потрібно для того знаменитого поступу пожертвувати найкрасішим міським краєвидом!)... Може, повторимо, існують такі мізки, які це вважають за поступ... але з таким розумовим становищем, мені не хочеться рахуватись.

То є факт, що Рим перестав існувати, той Рим, в якому дихали Пуссен і Гете.

Зірвано великий, ясний римський фонтан, щоб зробити місце нагально потрібній корисній установі.

* * *

віт без Рену, світ без Риму, проду-
май, це, любий читачу, і ти відчуєш,
що настає ніч. Велика ніч, до якої всі
ми йдемо.

* * *

A цим небагатьом, котрих це обходить, я скажу поти-
хеньку, щоб не робити з цього великої історії: Елевзіс,
місто містерій, зробилося тепер фабричним містом
з високими закуреними димарями і продукус мило
та цемент. Це місто дало колись геленським

музей
театрального мистецтва
УРСР

Бібліотека № 8915

майстерням таких богів: Деметеру, Кібелє, Тріптолемоса і молодого Вакха.

Тепер воно дає мило і цемент.

* * *

е треба забувати, яке сильне джерело поезії засипано тим, що немає вже таємниці далечини. Не може вже ніколи бути такого буйного росту поезії, як це було в середнівіччя і в ранню ста-рину. Для тих часів лежав за обрієм край казки і пригод, про які можна було невтомно розказувати. Русалки і діамантові гори, одноокі велитні, гарні і жорстокі амазонки, піп Іван, і без ліку шахів і mogulів у великих чалмах. І ле-генда розказувала, казка шептала, співала пісня, а веретена шуміли. А серця людей повні були яскравих фарб, згуків і квіток. Сьогодні ж ми знаємо, що в Могребі все так само як і у Варнемінде, і що історія з магнетними горами є зви-чайним гумбугою. Це правда, і завжди є добре знати правду. Та не будемо зовсім забувати, що грецький поет Гезіод зве музи „брехухами“.

* * *

ід час патріотичних свят називають по руч у всіх тостах мистецтво і науку, і для йолопів вони означають більш менш те саме. Та вони смертельні во-роги, і де є одна, там друге втікає. У світлі виростає тільки псевдопоезія пропаганди, пісні волі, агітаційні пи-сання, тенденційні драми і взагалі щось

Їм подібне, хворе, біле, без хльорофілю. Справжня поезія втікає від світла і буде свої коралеві гнізда в сутітку.

Вона шепче про загублені корони хворих королів, про мертвих, камяних епископів у церквах, про жорстоку жертву крові у лісі, про вбитого короля, що по ночах ходить блідий і лякає вартових.

* * *

инахід друкарської штуки, парової машини, телеграфу не знайшли свого рапсода, а епіки мовчать про їх. Але в дзвінких, співучих хорах оспіували вони хрестоносні походи, що, як відомо, були найдурнішим з усіх воєнних підприємств, які знає всесвітня історія.

І тому, що наука йде побідно вперед, тому мистецтво відходить на дальший план. Чим ясніший світ, тим більш стає неможливим тихий шепіт поезій, квітчаста примха картини. Мистецтво вмірає у нас на руках. Воно вмірає від зростаючого світла будучих великих мирних держав.

* * *

е одна причина. Мистецтво вмірає, бо навколо зруйновано йому його світ і матерію. І це не було б ще так зовсім погано. Можна б це стерпіти, коли б у нашему серці зберіглася ще країна казки. Але це іменно й горе, що наші серця для мистецтва пропали, опустошили, і це є причина чому я кажу, що справа серця мистецтва попала в небезпеку.

Закрито темні провалля пристрасті і безумства, з яких линули пісні Орфея, зрегульовано буйні струї наших живчиків і справлено їх в доцільне русло.

* * *

Найважніше, що я маю сказати, і що маю привести як аргумент моїх тверджень, це те, що вмірає пристрасті, і що тому мусить і мистецтво вмерти, бо воно є сировою пристрасті. Наша культура прямує до того, щоб знівечити всі темпераменти і пориви серця і все гарненькю зрівняти до гладкої площині; і наскільки це вже вдалося, це бачимо навколо нас. Кожній порядній сьогоднішній людині — у нас, в Англії і скрізь — здається кожна пристрасть смішною, гнів здається нижче гідності людини; тута і мрійність вартим зневаги виніжненням. Жест трагедії й екліоги ми прогнали, як прогнали жести муз, починаючи з піднятого для остороги пальця Полігімнії, кінтаючи прекрасною позою Ератоса... І як же ми можемо тепер розуміти мову муз?

* * *

Вже тепер важко показати перед партером сучасних гордян такі драми як Отелло, Лір, Ромео, навіть „Розбійники“. Ах, коли б ми захотіли бути щирими! Коли б ми собі щиро сердечно призналися: це для нас щось чуже, цей рев і махання на сцені; це екзотична продукція, наче гамірливий танок негрів племені Банту в паноптикумі.

Я бачив у Рейнгардта всі ці славні представлення класичних творів, Ліра, Гамлета, Отелла, і приглядався до людей, що сиділи довкола мене. Вони позіхали і як риби розкривали свої роти. Та коли впала завіса вони всі плескали

і кричали і вмовляли себе самих, що вони дуже захоплені і що присутні при дуже важливих подіях.

* * *

истецтво, це — ентузіазм. Так казали Греки і вони на цьому певно розумілися, бо вони ж до певної міри й вигадали мистецтво. Вони називали мистця єрдеос і міркували, що в його грудях живе Бог, що водить його рукою. Захоплення, скаженість, мрійність, делірію... це є мистецтво і ніщо друге; і завжди воно вивітровалось, коли з нього робили предмет науки.

А коли воно так — а так воно є дійсно — то як же можливе мистецтво, коли ми робимо ентузіазм смішною незвичованістю; коли захоплення і сердечною вогню соромляться і силкуються заховати як нечисту хворобу?

* * *

Cкажімо вже одразу просто, що і коханне має крізу перед собою. Великий майстер і хлібодатель всіх мистецтв, дискредитований і потрохи вже навіть і смішний. Хто тепер ще кохає, або ж: хто коли кохає відважиться ще признатися в коханні ясно і відважно? Хто зміг би ще сьогодні стояти, повний святого вогню і третміти, під бальконом коханої (три четвертини всього мистецтва вийшло з цієї ситуації). Навіть молодь вже цього не може й не сміє. Вона покладає найбільш ваги на холодні і коректні форми, і об'являє пал своєго серця бездоганною партією лявинтенніса. Пригляньтеся тільки до цієї молоді, до цих вугловатих і гладких вибачливих паничників, як вони складаються і які вони всі одинакові. Не підходить до їх з мріями, і з коханням, вони тобі не яка небудь ганчірка, і висміють тебе

ввічі. І нікому з цих по формі скроєних сердець не задзвенять акорди нічної пісні: „При звуках струн моїх благословить рій зірок вічні почування“, — спи, чого тобі ще!

* * *

Сьогодні справа стоїть так, що ні один серйозний драматург не зважиться поставити кохання або отеллівських ревнощів за головний мотив свого твору. (Принаймні не в такий твір, якого тему взято з сучасного життя). Кохання стало наскрізь мотивом водевіля; на фарсовій сцені його гонять, висміють, з нього глузують, сажають у шафу, заганяють під ліжко, біля нічного горшка, де йому певно й місце.

Ні в одній драмі Ібсена не грає кохання важливої головної ролі. Тільки в одній молодечій комедії... а і там її якийсь аптекар висміяв.

* * *

тже: як тепер ще пишуться любовні вірші, то в більшій частині це брехливий, пережований літературний трафарет. Треба ж про щось писати вірші (міркують вони), а про фабрикацію целлюлійових гребінчиків не можна написати вірша, як які не будь педагогичні курси не можуть бути тлом для нового „Германа і Доротеї“. І тому вони списують ще раз, з холодним серцем, ті самі зразки, бо редакції добре за це платять, особливо в час молодих шпрагів.

Геть Гайнє, геть хвилі моря і кохання, неможливою стала свита смішнота, з якого бурхливого джерела спливало кров'ю мистецтво хворих віків.

* * *

олодними залиште ви наші серця..., сніває сьогоднішній лірик. І він зі своїм рецептом має рацію, міцніша буде радість нашого життя, а раса одужає.

Щасте, що цей рецепт не відносився до давніших поетів; бо тоді багато доброго зосталося б не сотвореним: пісні Ленава і Рікерта, і епізод

з Гретхен у Фаусті, життя Гайнріха Гайне, канцони Тасса,сонети Петrarки, комедія через яку вела автора рука Beатріче, строга метрика всіх сапфійських од... це все зродилося не з холодних, а з бідних, тремтіячих сердець.

* * *

мистецтво вмірає, бо вмерло кохання.

* * *

Cвіт починає охоплювати убійча однаковість, така, якої ще ніколи не бувало. Уніформний спорт, заняття політикою, щоденне споживання тої самої газетної зеленини... це згладжує всі індівідуальні ріжниці і своєрідності. І промисловість робить зі своїх невільників однородні частини машини, які відпочивають одночасно, які годуються здорам однакових справ. Робітничі маси на Шлеську є такі самісінькі, як в Уельсі або Янгтсекіянгській котловині.

Знищуються всякі нерівності, немає вже герой до котрих ревниво підводяться знизу очі; немає навіть плебейців котрих би можна було по королянському зневажати.

А хіба вся історія літератури не розповідає про те, як дужі соціальні протилежності повертали колеса млинів мистецтва. *Paupertas impulit audax, ut versus faciam.*

* * *

ачив я раз кольонію хуторів на півдні великої Британського острова. Я бачив її з вершка гори і мені здавалося, що бачу мерзенню картину будуччини. Бо ця оселя людей виглядала як раз так, як стінка бжоляних сотів. Низиною і горбами тяглися ряди комор, одна біля другої, одна така сама як друга. У кожній коморі сидів англієць, і кожний був одягнений так само, як інші. У той саме час, кожен з їх їв ту саму осетрину що й другі; кожний мав довкола себе туж саму обстанову що й другі; кожен читав цей самий спортивний журнал, і думав навіть в ті самі часи те ж, що думали другі його сусіди-Англійці.

От що зробилося з буйної Англії Шекспіра. З цієї старої Англії, що блестіла і яріла барвністю і ріжноманітністю в тисячах блісток, від короля до грабаря, від п'яного візника і закоханого мирового, до фальшивого єпископа і сумного королевича. Тоді треба було тільки виглянути через вікно на вулицю, щоб знайти паню Трагедію і паню Комедію, згідно з бажанням і настроем хвилі.

* * *

Можна сказати, що ця крихта широго мистецтва яке все ще виростає в таких комірчаних державах, виливається по тому в злісно-експертичних формах

і ставить себе свідомо в голосну протилежність до сірого, однomanітного тла. Мистецтво цієї сірої, сьогоднішньої Англії-це Уайлд, Шоу, Бердслей. Три паяци, арлекіни, акробати, у яких навіть трагедія стає жестом лінвоскока. Три геніальності, напевне; але без внутрішнього впевнення, і через те без вла-стивої сили. Порівняти тільки цього Шова з Дікенсом, що теж нападав на англійську respectability. Дікенс ще належить до старих часів, часів Ювеналя. І він близький дотепом, жар-том.., Але серед найбільш нерозважкої веселості є в нього ця монументальна лінія, которую ми тепер безнадійно втратили на усіх теренах мистецтва. Шоу дріботить, дотепкує, коле, покашлює, і почувається, що він вже своєї справи не певний; він знає, що своєї публіки він власне кажучи, не має. (Це, що в його батьківщині, його взагалі ніхто не читає, доказує, насکільки безгрунтовне таке мистецтво).

Суперечність, боротьба, непорядок, негідне кохання мяг-косердого, зрада і розбійницький напад, дурна віра в бісів і демонів — це був ґрунт мистецтва, поезії, це була його справа, його сила.

І мій рахунок цілком простий: вичистіть світ із цього всього, упорядкуйте його чистенько в розумінні вашого ком-форту і підрівнювання і ви вичистите його і з мистецтва.

* * *

Виглядає так, наче війна вже цілком вийшла з моди, і всі миловари можуть свободніше віддихати*). Вони можуть і надалі спокійно посылати своє зелене мило з Шемніцу до Кістріна і не треба їм турбуватися, що якийсь транспорт може пропасті.

Прощай мій коню і брязкуча зброе,
Бадьорий згук труби і барабана,
І прapor королівський, вся пишнота,

*) Книжка видана в 1911 р. Однаке сучасна війна, війна машин, хитрошів стратега і дипломата, де геро чио, вдачі індівідуум гине від кулемета, яким керує рука третмічного боягуза, ідеї запевнє теж не даєть. Л. К.

Уся краса і блиск тих війн славетних,
І ти знаряддя смерти, що із гирла
Ревеш на зустріч громам бога Зевса,
Прощай!

Так краще, це на певно, і всі порядні люди повинні радіти. Але все ж таки треба завважити, що з цього жаху бувших війн виросло те найсильніше, що дала поезія. Що Іліада і Інферно і всі ці англійські королівські драми не були б створені, коли б не бувало війн. І що, послідовно, не можна очікувати таких творів спокійній будуччині миловарів.

* * *

К ще вривається коли в наше життя привид пригоди, авантюри, то ми зараз беремо поліцейських собак, щоб його викурити.

Такою пригодою-авантурою було давнє, добре мандрівництво акторського життя. Аktor був парієм, і міг бути гордим з того, що міщанин вважав його за парія. Він жив для себе, жив

своїм гірко-нужденним, гірко-солодким циганським життям, разом і з любкою своєю, що латала йому його тріко. А коли він помер, його поховали за цвинтарною межею, не в одному ряді з пекарями, а в диких хащах, там де у вечері жовніри лягають в траву зі своїми коханками.

І з скорботи і ганьби цього життя зростала в ньому сила і ненависть, без яких його мистецтво ніколи не було б справжнім.

Як чудно! Реестрована регулярність нашого міщанського життя є останній відділ, що відкововся від походу великого тракійського Спасителя Діоніза.

Тепер ці панове об'єднуються як зареєстроване товариство з обмеженою порукою. Вони вже здобули рівні права з міщенами і тепер, слава Богу, мають приблизно таке саме значення, як радники магістрату. І вже їхній склад не поповнюється підлітками, що з дому втекли, ні сентиментальними студентами. Навпаки, тепер, як тільки можна, то одержується спочатку наукове виховання. Ромео є магістром фільософії, і прусським лейтенантом у резерві, а Джулієта є членом ради евангельського товариства опіки над сиротами.

І нового Вільгельма Майстра теж вже не напишуть, а старого ніколи вже до ладу не зрозуміють. І святе мистецтво вмірає, старе мистецтво, що було вільне і буйне як вітер, про якого невідомо, звідкіля береться і куди лине.

* * *

Oдірано від нас можливість мистецтва. І мистецтво вмірає, бо вмірає Пригода.

* * *

Mи переживаємо банкротство особистості, індівіда, — ось де закопана собака. Мистецтво є найбільш особистою річчю на світі. Його творять особистості, тільки індівідуальності його можуть розуміти, і тільки примха і особлива прикмета індівіда є його предметом. Мистецтво це річ одиноких, очайдущих відважників, що плюють в обличче всьому громадянству.

Коли тепер прийде час натовпу, час пересічності тоді не зможе існувати мистецтво, вислів особистості. Й зв'яжуть і oddadуть контрольорам, яким вона мусітиме показувати свій пропуск, і складати рахунок з кожної хвилини, чи Й не продармовано, та чи не заповнено непотрібним.

* * *

поха в яку ми живемо, це епоха організації організованої маси плебейв. Все, що ця сучасність могутнього сотворила, сотворила вона організацією, спілкою, якій особиста воля має коритися. Анонімне слово цієї епохи говорять держава, сіндікати, в малому-товариства і артилі. Що тут має балакати особистість. Одиниця має мовчати; не має нічого робити, крім означененої кількості праці, яку їй буде виміряно з точною пересічністю. Все, що хоче понад те вибути — буде обрізано. Особистість це є іменно те, що повстає проти організації загалу і для того мусить бути знищена.

І всі мислителі і всі практики сходяться на тому, що ми стоймо тільки на початку.

Навіщо нам здалися сильні і самостійні особистості? Хіба нам потрібно слонів, щоб крутити млинки для кави цієї сучасності?

* * *

Цього не заперечує, а навіть підтверджує, той смішний культ, яким ми оточуємо ці нечисленні особистості, що відбиваються на сіріні тла. Якраз тому, що сильні і особливі люди стали рідкістю, для того ми тануємо довкола них — небагатьох, як фіджанські островяні довкола місіонарського пуделя. В Америці шанують Рузельта, тому, що він полював на левів, а ми європейці робимо собі фетіші з одкладених штанів наших акторів. Коли померли боги, їх заступили привиди; коли згинула віра у великого Браму, почали молитись до святої малпі.

* * *

о загину ріжноманітної особистості причинилося також одноформне виховання, що спочиває в руках держави, і в якому люди препаруються, як булки у пекарні. Свое і сильне зростає дико. Могутні пні, які нас дивують серед витончення наших парків, стоять там ще з часів диких пущ, коли гущавину ламали хижі звірі.

Навпаки, сьогоднішні наші ліси дають, слава Богу, багато вищий відсоток пнів дерева. Так і модерною системою виховання ведеться зразкове хазяйство нації, і досягається вновні рациональне використання всіх робочих сил.

Найясніше це проявилося знову у тій же Англії. Там відбирають дитину від семі дуже рано, і одрізують її від тих таємних ниток, якими його рід скорінений з нацією. В коледжі цей підліток виглядає як і всі другі, а в університеті вже їх рішуче одріznити неможливо. А нізніше, в житті ріжнятися вони між собою тільки тим, що один є вігом, а другий торі; а це, як відомо, є одно і те саме.

Ти бачив коли в англійських ілюстрованих журналах фотографії футбольних чет?. Там усі такі подібні одні до других, як гудзики від штанів. А тим гудзиковим душам належить будуччина!

* * *

реба теж розглянути, скільки мистецтва повстало з так званого пороку, з усього того шкідливого і збоченого, яке ми як найкраще розігналися знищувати. Геленська педерастія створила всі ці роскішно строгі атлетичні фігури наших музеїв, і вимodelювала ніжною рукою божеські

стегна практілівського Гермеса. Навіть у часи занепадаючого смаку, знайшло це збочення настільки сили, щоб зрозуміти понуру статую Антіноя. (Котру треба до кінця продумати, що це е голий Будда, і одна з найвищих цінностів людського духа). Ревність і ненависть водила стілем Таціта, іа Данілевське Пекло є злобно затроєним фльорентинським кінжалом. Кари гідне ненажерство і піяцтво (о, ти будучино водопійців!) шумить у Пантагруеліях Рабле, а Фрагонарда пахучі листочки видумано, на превеликий жаль, у бордельях. Як воно буде, коли в інтересі громадського здоровля, позакриваються ці всі отруйні джерела? Коли кожен знатиме куди він належить, і що він має робити? Коли вже ніхто не ходитиме у-ночі гріховними стежками, повний безсоромних димлячих примх?

* * *

Будуччина не стерпить існування особистості. А тим самим не матиме мистецтва, бо мистецтво є ділом особистості.

* * *

же довго чую, як якийсь темпераментний критик, постогнуючи, мимрить під вусом: „Ти йолопе! Кожна епоха має свій вигляд і своє мистецтво. Дантові терціни не могли зродитися у часи Ватто, інтермедії Ганса Сакса не могли зрости на ванністім ґрунті Аттики. З цього, що якийсь період не любить старішої форми мистецтва, і дозволяє їй впасти, не можна зараз робити такого висновку, що вмірає мистецтво взагалі. Будуче знайде вже якийсь вихід для себе, тай анемони не запізняться зі своїми квітками і в квітні 2361 року“.

* * *

На цей закид мушу відновісти, що маю намір свистати на всякі порівнання. Я міг би теж покликатися на історію і доказати, що часто вже державний порядок задушував мистецтво, — у римському цісарстві, в Голландії, артистична смерть „відбудованої“ Італії — але я це все залишаю, а опираюся на всю вагу моєго аргументу: світ ще нікому не був таким, яким має стати. Світ ще ніколи не мав такого промислу як тепер, індустрії, котра хоче знищити богом сотворене обличче планети; він ще ніколи так як тепер не мусів здавлювати кожного руху генія і покоряти його нечуваній соціальній організації, обнімаючій цілий світ. З дев'ятнадцятим століттям прийшло в світ щось наскрізь нове, і ніякий історичний досвід нічого нам не роз'яснить.

* * *

Ідайте мені спокій, будь ласка, панове народні щастєтворці, з вашими фразами про те, що мистецтво є покликане позолочувати буденницу життя, і що інспірація поета запалюється навіть від дрібниці. Провал натуралізму у всіх мистецьких областях, в мальстрі, плястиці, романі і драмі, пригадав нам, що мистецтво мусить зостатися чимсь святочним, і з буденницею не хоче себе дати зв'язати; і що воно нікому не дасть себе прищепити до байдужності комашиной юрби.

* * *

ле коли ти, критику, дійсно думаєш, що муза тепер може черпати силу і натхнення і з виду фабрик консервних коробок; коли ти думаєш, що спорт може спонукати до міkel'янджелівських творів, так як це колись робили католицькі

кадильні присмерки... Коли в тебе справді така оптимістична думка про майбутнє, то подаймо собі сердечно руки і радісно розстаньмося.

* * *

вітки поезій розкриваються тільки серед типії. В самотності повільно прилинаючих незбагнущих годинкаже поезія найкраще з того, що вона взагалі має сказати. При найлекшому гамі змовкає настрій, так як соловейко змовкає, коли заторохтить на лісовій доріжці віз дроворуба. Так і цей світ, що гониться за божевільним ідеалом швидкості, не нахилить вуха до спокійної мови поета.

Комуникація є їхнім богом, і в шаленій гонитві вони цілком забувають, що здобуття грошей і комунікація повинні бути засобом для якоїсь мети. Вони серйозно вірять, що коли новим альпійським тунелем дорога між Парижем і Міміяном вкоротиться на дві години, — дві години, котрих ніхто як слід не використає, — то це є поступ. Вони думають, що виграють на часі. Та чим швидче вони їздять, тим менче мають часу, тим більше спішать і знищують собі цих кілька літ, які їм призначено віддихати під блакітним небом. І ця поспішність знищує все: поставу, характер, мозок, чистий, сильний тип породи і здібність до мистецтва.

Евритмія життя... Хіба є ще в нас час для того, щоб творити такі поняття? Хіба є в нас час для того, щоб говорити зграйністю таких слів?

* * *

Починає бракувати спокою, і навряд чи зможе вже хто написати такого роману, як наприклад романи

Адальберта Штіфтера, такого тихого, ясного, такого виношено-
го і дозрілого. А як би ще коли який сільський парох написав таке, то читачам забракло б терпіння дочитати це до кінця, і не завважили б вони на тихо вирощених періодах пилу крильця метелика.

Вже тепер здається, що в Німеччині загинуло мистецтво прози. Навіть у Франції, що буде останнім притулком мистецтва, спокій епосу загрожений дурним квапленням нашого часу.

* * *

прави йдуть так, що значине має вже тільки імпровізація, примха хвилини, творчість менту. І таким близьким робом можна сказати велике (всі драми Молієра є імпресіями), але Тихе, Далеке — вже пропадає. Гете перефільтрував Іфігенію помалу через чотири начерки і перерібки, возив її з собою з Ваймару до Італії, з Італії назад у турингські гори, щоби твір набрав повноти, зрілості і запаху; над Фавстом працювали втишині шістьдесят років найбагатшого поетового життя. Це вже пропало. Цього вже не може більше ніколи бути. Теперішній час занадто розкиданий, занадто залежний від хвилини, щоб міг дозволити мистецтві таку постійність.

* * *

П

оети, ви сидите у своїх кімнатках і маєте перед очима білий папір. Читаєте свої літературні журнали. Зустрічаетесь в літературських кавянрях, бачите себе на прем'єрах, і обнюхуете себе. Ви нічого не бачите кругом

себе опріч літератури та паперу і не повірите голосові вопіючого в пустині, який кричить вам: Прийшов кінець!

Повірьте, мистці, публіка тане під вашими руками. А коли ви сумніваетесь ще, то повинні б пізнати близький кінець мистецтва по одному знакові. Іменно по тому, що вас стало так багато.

* * *

к швидко і певно вбиває нова індустріальна культура сильне старе мистецтво, це можемо бачити по Східній Азії. Мистецтво Японії, старіше і святочніше мистецтво Китаю..., все це провалюється з цієї хвилини, як білий біс в'їжджає на своєму пароплаві у пристані Сходу. Наслідки вприснення ціянкалі. Знищено, foudrogé, і ніколи вже не відживе. Факт, що з 1850 роком історія японського мистецтва кінчається. Аж до цього часу, квітка за квіткою розцвітала на білій черешневій гілці цього мистецтва, одна квітка сильніше і запашніше другої: Гарунобу, Утамаро, Гірошіге. Року 1850 все кінчається; за одним разом; і ніколи вже не розцвіте.

Зате маємо тепер в Японії надзвичайно практичні пульманівські вагони. Ця країна починає процвітати своїм хазяйством, а живий промисл займається тим, що дуже вдало наслідує твори старого мистецтва, і найдешевшими способами експортує їх до Європи.

* * *

Я кажу тільки те: найкращі люди нашого часу прагнуть до таких здійснень у будучому: рівне право для кож-

ногого по його здібності. Використанне сили і праці кожної одиниці. Знищеннє всіх перешкод що стоять на шляху правильного, повільного функціонування соціального організму; отже знищеннє забобону, особистої злосливості, війни. Моторнарадісне плекання тіла, здоровле і комфорт для всякого. Коротко: щоб кожен мав якраз те, що він мати покликаний і щоби всі лементи були з світу усунені.

Це є майбутнє. Подаймо собі руки; це є те чого бажають всі порядні люди, і що врешті буде осягнено, хочби нам на перешкоді стояло і тисяча Богом помазаних і з їхніми армейськими корпусами.

Але: коли ця мета буде осягнена, то мистецтво не зможе існувати; бо мистецтво є крик болю; бо мистецтву потрібні невдоволення і тріумф; йому потрібні пікети, щоб їх здобувати; безодні пристрасти, куди воно, з брязкотом панцирів провалює своїх геройв.

* * *

це можна довести на двох особливих прикладах, що в ці дні стали цілком яскравими; на малярстві та на драмі.

* * *

X

то пам'ятає скільки зацікавлення викликало малярство, ще перед двома десятками літ, той мусить призвати, що тут скoilась катастрофа. Тоді справа малярства була головним предметом усіх розмов, одчинення великих вистав були випадками року, за Клінгера і за Штука відбулися цілі битви. Тепер про малярство ніхто і не згадує,

ніхто не ходить на вистави образів, модерних картин ніхто не хоче купувати, про гасла не сперечаються, а критики не знають, що ще можна б сказати.

* * *

ак воно скрізь, у нас, у Франції, в Америці, і в Бельгії, з якої, здавалось недавно, прийде до нас нове спасіння. І це не є тимчасове захмарення, яке завтра може зникнути: це скоріше у перший раз перетято старого ланцюга традицій.

* * *

усимо сказати, що ми тепер вже не маємо мистецької ідеї, і що цього ще не бувало на світі. Від сумерку чімабуйських днів аж до сьогодні існував ланцюг суперечних тенденцій, ріжноманітна низка, і завжди нове мистецтво поборювало старіше..., а потому за двадцять літ це нове мистецтво академично твердло і мусіло обороняти себе перед ще новішим. Тепер уперше цей ланцюг перервано; у перше ми вступили в часи без аристоточного стилю, без революційної молоді.

* * *

Mалярство є галапасом. Це не буде згучати кепсько для тих, хто зна, що найкраща з усіх квіток, орхідея, є теж галапасом (паразитом).

Мистецтва виростають буйно на сильних князівських деревах, вгорі, або внизу, на землі, у фосфорично гнилому пилу забобону.

Вони завжди руйнували себе спробами виростати власними силами, з власного пня. Так було в Греції, коли мистецтво зроблено академичним факультетом. Так було з Болонцями. Так воно й тепер, коли вигадано гасло *l'art pour l'art*, гасло цього противного виставкового мистецтва, що в жилах не має крові.

* * *

Mистецтво, яке ми називаємо вільним, потрібує ґрунту найвности, несамовитости, зворушення, скільки завгодно навіженого. В добре з'організованих комірках міщанської держави, освітлюваних патентованими лямпами воно зараз же вмірає, а де навіть життя поставлене в залежність від раціонального використання праці, там не може бути місця для його ірраціонального чару. Найкращі і найніжніші квітки мистецтва зростали при дворах нечестивих папів, надутих деспотів, під політичним гнітом венеціянського *Maggior consiglio*, в злочинному натовпі при дворі Людвика пятнадцятого.

В Голландії воно зараз же вмерло, як тільки країну увільнено від політичного гніту, і слава Богові, заведено кращий державний лад.

Не заперечує цьому і історія атенського і фльорентійського мистецтва. Атени і Флоренція були державами демократичними, це певне; але їхнє мистецтво не було демократичним, (демократичного мистецтва взагалі не має) але релігійним. Воно вийшло з релігійних, а навіть попівських кол, які були дуже сильними в ціх демократичних державах. Релієфи Парфенону, Афродита, фрески Джотто, Мазаччіо, Мікельанджеля..., всього цього не можна уявити без сильного релігійного відчування. Все це зродилося з безумства що віє довкола вівтарів в запаморочному димі кадил.

* * *

я не уявлюю, яке захоплення могло би в нашому модерному житті заступити колишній релігійний патос, з якого по-встали картини творіння світу в сикстинській каплиці і героїчна драма Софокля. А ні наук, а ні техніка не дають того ентузіазму, з якого в таємничі години виростає лілія мистецтва. Правда, снаги вистарчить завжди для фресок в актових залах університетів, для картин у фойе сільсько-господарських музеїв. Такі алегорії наприклад: Германія обороняє науку допомагає їй, мистецтву і торгівлі. Наука держить розкриту книгу в руці, і глобус між імпозантними ногами. Мистецтво щось малює на таблиці. Торгівля сидить на пачці сукна і тримає в руці ріг достатку. Таке мистецтво завжди буде істнувати; воно не вмре, бо й не жило ніколи.

* * *

ричини смерти малярства полягають у загальному в тому, про що вже взагалі була мова. Час соціалізації, тіснішої координації, гострішого котролю і педагогіки зовсім не сприяє народженню генія. Він допомагає творенню що раз то ліпших академій, зразкових мистецьких шкіл, але він вбиває демона, про що ходить власне в мистецтві.

Що в такій добре організованій демократичній державі мистецтво мусить вмерти, про те повчає нас історія мистецтва Голяндії. На ґрунті цієї чистої, дуже дотепно урядженої країни, серед цього працьового народу бджіл, не могли

з'являтися індівідуальності, а генії були взагалі підозрілі. Два тільки пробили собі дорогу Гальс і Рембрандт, і на певен час змогли повести за собою своїх земляків. А потому їх прибрано: Гальса схопив судовий урядовець за комір, а Рембрантові дозволено сконати в багні старцівських щинків. Перемогу отримало пустісіньке жанрове і анекдотичне малярство, те іменно, в якому кохається міщанство: кухонні предмети, літературні сцени, картини кермес... і так закінчилось мистецтво геніїв у буденщині.

* * *

Cкажемо коротко так: мистецтво соціальної будуччини, це буде мистецтво на смак членів мійської ради.

* * *

е тут треба особливо для малярства підкреслити, що це мистецтво вмірає, бо вмірає його об'єкт. Мистецтво вмірає від сухот, бо немає ніякої поживи, бо нічого свіжого не зсталося для малювання. Вже помаленьку випасли усе, і на кожному предметі випробувано всяке його розумінне. Історичне малярство і жанр померли вже від цього, краєвид помаленьку йде за ними. Хіба нам цілу вічність малювати поля засаджені бараболею, пісчані побережжя, чи заходяче сонце над шотландськими болотами? Голяндські пивні садки і флямандські притулки для сиріт? Або чи повернати нам для переміни знову назад до романтичної башти, до шумуючих водопадів, чи до понурих скель на яких сумують стрімкі лицарські замки? Піdnімається в нас почування огиди. Ні, ніщо нас вже не затягне на виставу таких картин. Малярство вже зробило своє, воно мертвe.

* * *

Tреба було десяток літ почитати ці артистичні журнали, друковані на претенсійному японському папері, щоб вповні відчути страшну пустку. Як ті панове корчаться і в'ються щоб витиснути новий мотивчик. Яка гідка вся ця пластика, що ніяк не хоче зрозуміти, що вона вже давно вмерла. Вічно і вічно та сама гола дівчина, що сьогодні називається „мрія“, завтра „шірцея“, а після завтра „молодість“. Вічно та сама група, що може зватися „жада“, або „поцілунок“, або „двоє живих“. Троєвимірна можливість людської фігури вже вичерпана, і більш нічого нового знайти не можна. А як коли ще появиться пластичний геній, як Роден, то скоро і він загублюється серед пустелі того, що вже було раніше.

* * *

літературі вже бували розмови про смерть мистецтва. Іх можна знайти в Сатіріконі Римлянина Петронія Арбітра, куди я й відсилаю ласкавого читача. Але це не було те саме. Ці декаденти часів Нерона думали, що світ стомився, думали так тому, що стомлене було побережje Середземного моря. Вони ще не підозрівали, що по за кордонами великого цісарства, чекають велитенські маси варварів, в яких вже таїлися преміси таких натур, як Гете і Рембрандт. Деж сьогодні ті варвари, в котрих ми могли б відновитися. Де резерви?

* * *

Hам усім, що стоїмо перед життя, або близько до нього, дуже і глибоко боляче дивитися на цю розпечатливу боротьбу, яку веде драматичне мистецтво. Драма

вмірає, її вбиває варієте і мініятюр, її задавлює гамір брутальних приємнощів.

І яке це мистецтво нас покидає! Мистецтво мистецтв; мистецтво найвищої інтимності, і грімових труб; мистецтво що захоплювало душу не тільки одної людини, а цілого національного кричало в найдальші комірки всіх сердець.

Яким стане людство, коли цей голос перестане гомоніти; коли його затамує скрип оперетти і квакання грамофону?

* * *

багаттюх місцях битву вже програно. Америка вже не має драматичного мистецтва; там панує всевладно оперетта, а те що вони зовуть поважною драмою, це є нужденою мелодрамою, зліпленою з бульварних романів. Вся ця європейська людність, що оселилася в цій країні будуччини, всі ті європейці, що ще й тепер міліонами туди мандрують, муситимуть жити без мистецтва, і напевне жити дуже елегантно. Там твориться порода людей без мистецтва в душах, порода, що безупинно зростає і заливає що раз то нові частини кулі земної.

Пані Мельпомена і Талія в Лондоні ледве дихають; маси тягнуться до варіете, масового балету, спорту; про Париж говорять статистичні цифри, що драма поволі, але постійно крок за кроком мусить вступати місце оперетті. Італія що раз то більше вкривається густою сіткою кінематографів. А Німеччина...

* * *

В Німеччині справа йде так, що драма зникає перш усього з великих міст, і ховається по малих і середніх містечках. Поки що ця переміна повинна її ви-

йти на добре, бо в малих ваймарських колах могла б вона краще розвинути свої глибші й інтимніші форми. Але й там вона довго не зможе встояти, бо ці маленькі міста наслідують у всьому бучні центри, і дуже швидко повторять у себе весь великомейський гармідер варієте. Я пророкую майбутній в'язд Шерлока Гольмса в Байрайт, блискучі, биткові збори фарсу у Ваймарі, місті муз. І як за двадцять років хто читатиме цю книжечку, то він здивується, як треба було аж пророкувати таку самозрозумілу річ.

* * *

славнозвісний Берлін? Що, як я відважуся сказати, що в Берліні вже так якби не існувало публіки для театру; що тепер вже власне кажучи тільки жінки ходять у доми поважного акторського мистецтва? Театральні критики про це нічого не знають. Вони ходять тільки на премієри і виповнюють театр масою своїх власних тіл. Дивляться гордо і визначно, і думають що така премієра є актом долі нації. Хто піде на шосте, або на сьоме представлення, цей бачить, дивно інакшу публіку. Вісімдесять відсотків жінок; решта чужинці, кілька офіцерів, що отримали за дурно квитка в нім. офіц. товаристві, і тепер тут вбивають вечір позіхаючи; в кращому разі півтора десятка студентів. Літній громадянин, той що тут є найважливішим, — в такий театр ніколи не піде. Зимовий сад, дуже радо. Але Ібсен? Ні за які гроші!

* * *

Пюдність цього великого міста праці ні на шеляга не турбується серйозним театром. Тут треба вже бути обережним і не дати себе одурити театральній балаканині ранішніх і вечірніх газет. Це патяканнє розводять

панове балакуни тільки проміж себе, тільки вони це все читають, вони театральні писаки і прем'єрові щурі а це таке зникаюче куценьке коло, яке в житті великанського міста може, правда, багато кричить, але говорити не має що. Громадянин не читає ніколи цієї театральної мазанини; він потопає в спортивному додаткові, або в звістках торговельних; а в серйозний театр його силою не затягнеш. В такий театр він тільки тоді піде, коли там виступає якийсь славнозвісний гастрольор, котрого треба побачити, щоб було чим похвалитись. Або коли директор придумає якийсь трюк, про який весь світ кричить. А коли б цей директор Райнгардт казав гратах „Мудрого Натана“ на електричній каруселі, то берлінці мордували б себе перед його касами.

* * *

оказати можна б про один випадок, що є немов симптомом, або прикладом того, наскільки нецікаве серйозне театральне мистецтво для берлінської публіки, і як дуже люде театру не підозрівають існування цієї індиферентності. Зійшлося дванадцятеро людей

і постановили заснувати великий серйозний театр, щоб заспокоїти загально відому потребу публіки що до справжнього мистецтва. Один дає великі гроші, другий свої глибокі думки, треті помагають справі іншими засобами. І збудували вони величавий драматичний театр і прибили на його чолі важке ім'я „театр Геббеля“. В день святкового відкриття йде звичайно „Марія Магдалина“, і все товариство театральних балакунів і есаїстів сидить там з поважними мінами і з жестами жреців. Цілий перший місяць театр повний, бо всі біжать, щоб подивитись на пречудну магагонієву стелю. А потому все зтихає. Директор ставиться до діла серйозно і з добрими акторами дає тільки поважне мистецтво; в театр

тіхто носа не показує. Він пробує з кращою комедією, розкидає між народ контрамарки, і так тягнеться це старцівство два роки. І приходить банкротство. Ім'я Геббеля з чола театру стерто, а на сцену в'їджають куплетисти... На сцену театра, якого сувора архітектура очевидно не дуже гармонізує з новим фарсовим гармідером!

* * *

Так повертаються справи в цьому Берліні, в найбільшому театральному місті світа, як його називають прем'єрові горобці, хорі на мономанію. Це місто мало колись дванадцять театрів, що по своїй вивісці і програму були присвячені високому мистецтву. З їх тепер вже чотирі чи п'ять досталися фарсові, решта показує вже гіпократичні риси близької артистичної смерті, і можна напевне сказати, що років за десять будемо мати в Берліні найбільше дві святыні справжнього драматичного мистецтва. Два театри, що ще більш—менш тримаються своїх старих гасел.

І цей місцевий факт, доказує також, що правдиві мої міркування, про наступну смерть мистецтва.

* * *

Ине має за це комусь докоряти. Так мусило статися. В дикому гармідері великого міста, не має місця, для таємного свята мистецтва, а людина, що цілий день пробувала серед гаму інтересів, вже не здатна зрозуміти тонкого відтінку психічного аналізу. Вона цілий день шуміла і кричала, як же їй тепер сидіти тихенько в темній залі і слухати всіми найтонішими органами чи впертість Леонори піддається палкому натиску Тасса?

Людина кричала увесь день, і коли вона увечері шукає розваги, то має портебу ще дужчого крику: кіно, грамофон,

патяканнє ординарної оперетти. Ньюоркські купці вирізують вечорами на дереві, щоб заспокоїти розбурхані нерви; другі слухають з роззявленим ротом скриготіння напівголих кабаретових співачок.

А все, що кажуть газетярі, що звичайний чоловік, по трудах дня, увечері потрібue насолоди і заспокоєння мистецтвом, все це є простий наклеп. Чи Іфігенія є для того, щоб оживляти і освіжати закройщиків, і щіточників аби вони задоволені могли на другий день краще працювати? Чи кастанське джерело є бурганцем? Приймайте соляні ванни, коли хочете скріпити свої охлялі тіла.

Мистецтво не має нічого спільногого з якимсь щасливуваннем людства, а для злагодження душевних клопотів плеbsу є другі ліки. Воно на вершку своєї гори, горде і самотне. Як вирине таке покоління, що ним не цікавитиметься, яке більше займатиметься справами комунікації ніж терцінами, тоді мистецтво піде геть і одіде назад у кітерійські пустелі, з яких воно колись, досить загадково, до нас прийшло.

* * *

Aле як що до малярства, так і що до театру треба залишити надію, що машинова сучасність може постачати об'єкт для мистецтва. Натуралізм вже поза нами. На наших очах пророблено цей експеримент, і він не вдався. Ми ба'шили як гонили мистецтво, і воно втікало з кутка в куток. Через те, що наш час зробився малим і комашливим, мистці старалися до нього пристосуватися творили робітницькі п'єси, в яких головну ролю грала маса. А як це було огидно, то вони знов утікли до патосу і героїзму. А як в наші часи патосу вже немає, тому і ця після-натуралістична драма вмірає від безкровності і від фрази. Я думаю, що це найбільш яскрава ознака неможливості мистецтва, ця невдатна спроба пристосувати драму до сюжетів сьогоднішнього дня.

* * *

е має нічого більш огидного, як ці народні сцени, де мистецтво подається чесним робітникам, по знижених цінах, з хлібом і паперовою серветкою гратіс. Не має нічого більш далекого і чужого мистецтву, як ця запопадлива добродійність. Вона ніби належить до тої ж самої ниви, що й мистецтво, очевидно, але при цьому в тій мірі, як солоний оселедець і музика бурі належать до тієї ж самої крайні моря.

Я бував на таких популярних ощастилюючих людство спектаклях, і чув регіт на виставі Ег蒙та; я сидів у четвертому ряді (де на думку сентиментальних людей засідає справжнє розуміння мистецтва) і бачив поруч себе нахабні ціничні усмішки, коли Фавст відслонював занавіски ліжка Маргарити.

Зачиніть великі бронзові ворота; не впускате мотлоху до святині.

* * *

Невже не завважено, що наша драма, якої ймення береться від діяння, завжди представляє гуляннє?

Це без сумніву дуже важливо і мені здається, що воно ясно показує, що мистецтво не дуже личить нашим часам, що воно залишилось від більше сонячних і спокійних епох, в які те, що ми докірливо називаємо гуляннем було ще дійсним ділом.

Придивіться до всіх цих модерних драм. Ніде, хіба тільки в незвичайно виїмкових випадках, не показується людина при його ділі, при його заняттю, на місці його праці. Завжди місцем дії в такій п'есі є хутір, вілля, спокій літнього спочинку, де тихо розгортаються внутрішні переживання, де душі можуть зустрічатися і розходитися, де може бути виявленим порох метеликових крильцят якогось нюансу.

Багато театральних ляльок, наприклад у Шніцлера, не мають взагалі ніякого заняття.

Отже: діло сьогоднішнього дня вже не піддається мистецькому виявленню. Предметом мистецтва може бути тільки додаткове, те що лежить між битвами. І не треба доказувати, що таке мистецтво другорядності, не життя, не може мати ні коріння ні витревалости.

* * *

експір представляв діло своїх днів, битви; здобуття корони, втрату корони, турнір, панцирну рукавицю кинену під ноги ворога. В його дні це було діло; він міг черпати з переповненого людського життя.

А ми... куди б не сягнули, скрізь витягнемо стару коробку з під консервів.

* * *

ти, рятуюча святосте гуляння, яку ми тепер тратимо, ти, без якої не може бути мистецтва. Мистецтво творять дармоїди, про дармоїдів воно розказує, і тільки дармоїди можуть його зрозуміти, ті що вештаються біля дахів під тінистими каштанами. А весь

напрямок нашої сучасності звернений на працю і на крайнє використаннє кожного органу; і коли я хочу довести, що мистецтво вмірає, то треба мені тільки вказати на те, що *otium* зникає, а тим самим буде сказано все. Бо спасіння сучасності, праця, робить людину твердою, згрубілою, і недоступною для зрозуміння настрою; тільки в типі вільних, про-

марених годин повстає твір у всій своїй позаронковій красі, тільки в гулянні зростає вірш, гнучкий і милозвучний.

Очевидно, і само собою: тільки міщанин прозиває це дармоїдством і гулянням; для мистця його прохід є драмою, повною багатих діл і боротьби.

* * *

Ha всякий випадок, це дуже повчаюче, що драма відходячого дев'ятнадцятого віку прийшла з Норвегії.

З нейтральної країни, яка лежить в стороні від світового гаму, майже не має залізниць, і ще не потребувала познайомитися з модерним промислом; з країни лицарських маетків, де в великих самотностях глухих закутків, могли тихо творитися і дозрівати — характери. А ні в Німеччині, а ні в жодній другій державі континенту не міг поет знайти таких постатів. Пастори, що в сутінках дня, серед туманів, розглядають своє минуле; будівничі, що хочуть будувати вежі аж до неба (мій пане, у нас же є закони і приписи будівництва); сини купців, що з ідеальних поривів ідуть у розносчики; жінки санітарних радників, що марять про морських мушчин з очима риби... таких людей можна знайти тільки на периферіях культур. Вони чудні і мають на собі шляхетну іржу самотності; а нам вони чужі, чужі, чужі, нам, що їздимо в електричних прудких поїздах, що вважаємо прискорене комунікації культурним ділом.

* * *

Iякраз тому, що мистецтво представлення дій потрібує типіші і самотності, і тому, що в державах, яким належить будучина, самотність і типина ніякого значіння не мають, якраз тому мусить драма вмерти; тому бачимо, що вона скрізь вмірає; і бачимо це тим ясніше, що помагають нам

статистики зі своїми цифрами, і показують скільки мистецтва загибає в поодиноких містах.

Таке широке провалле між нафтопашною сучасністю і лавровим віддихом мистецтва, що через неї не можна пereкинути мосту. І не можна довго ходити до театру, щоб огляdatи такі річі і такі жести, яких ми вже не розуміємо, до яких ми вже не тільки з зневажливістю відносимося, які вже не від цього світа.

* * *

истецтво вмірає через звульгаризованнє. Панує юрба, і перед нею все мусить уступати. Віна вимагає дешевого мистецтва, і то мистецтва абсолютно зрозумілого, з якого можна щось мати. Для зрубілих нервів вимагає голосного; вимагає рябизни бо жовте і фартушково червоне краще, як хвороблива закраска старого, поплінялого гобелену.

І мистецтво доконується; ринок затоплюється дешевими імітаціями самотніх рідких творів, такими імітаціями, що без гікавки не можна вже бачити. Донателлового Уццана, колишнього приятеля самотних і тихих; секрети старої шкляної мозаїки пристосовують в уборних пивних ресторанів. І ніякий Бог не врятує вже мистецтва; ніякий Бог не врятує вже драматичного мистецтва від того, що його витисне оперетта.

* * *

Якраз берлінське театральне мистецтво, що найбільш поступило наперед, показує вже ознаки початку американізації, лондонізації. Твори Шекспіра в оперному близьку, Антігона як масовий балет, знищеннє всієї,

важко здобутої інтимності, перед партером п'яти тисячів глядачів.

Директори, що машерують на чолі, вже досягли театру „Олімпія“. А решта широ йтиме вслід знаменитим зразкам.

* * *

уже прошу, щоб не було непорозуміння. Я не вважаю неможливим, що і сьогодні хто зна звідкіль може привітися якийсь молодий Рембрандт, опалити нас бурею своєго серця, і на шмаття порвати цілу двозначність цього переходового часу. Такий може з'явитися, на сцені, в майстерстві, сьогодні, завтра. Не за двісті п'ятдесят років, коли соціальна організація буде близькуче переведена. Тоді вже на школіній лаві приборкають кожного демона, і все буде в найкращому порядкові.

* * *

аша порода перекомащується. Як у мурашок і бджіл держава є все, а особистість ніщо, як у них органи для їжі й хапання розвивалися коштом зникаючого мозку, так і з нами станеться, з нами, що спасенням вважаємо працю, найнишу і найдурнішу річ під сонцем.

Все ніжне і тихе, що розцвіло з бездіяльності і особливостів індівіда, це вяне; вже в школі розхвалюється малим пустунам корисність як найвище добро; все життя звернене на те, щоб не промарити ні хвилини, а щоб пильно перепрацювати весь час, і завжди бути серед найбільш кипучої купи.

* * *

авжди мені чогось здається, що у цих бджіл і комашні теж бували внутрішні крізи і повстання сильних особистостів, яких для загального добра приборкано. Після досвіду теорії десценденції, не можна й уявити, що складні конституції цих держав, повстали нагло з акту загального інстинкту.

Це все по Дарвінівській формулі розвивалося помаленьку. Непрактичні експерименти певно відкинулися, слабші меншості було задушено, аж доки було досягнено зразкового внутрішнього порядку, цих шестиногих держав, яким тепер дешевенько подивляє фільзооф-природник. Були може у мурашок шестиногі мрійники, що хотіли своїх шляхів шукати, дармоїди, що споглядали на заходяче сонце, генії, що шляхетно відрікалися транспортувати такий корисний заячий гній. Все це на щастє подавлено, і тепер вся держава служить ідеальній темі: працюється, щоб можна було Істи, Істься, щоб можна було працювати. І дуже дбайливо плекається молодь, щоб слідуюче покоління боронь Боже не переродилося, але щоб жило акуратнісінько так само, як сучасне.

Так буде і з нами; так з нами вже є.

* * *

Mоже це зовсім не так погано, що мистецтво вмірає. Мистецтво це хорoba; хорoba якої діагнозу не дав ще ніодин лікарь. Ніодна людина, — за виїмком професорів академії, але цих не питаютъ, — ніодна людина не знає сказати, що таке мистецтво. Що це є, це спільнє, що об'єднує між собою Гогарта і Есхіля, Рембрандта і Новаліса, Лоренса Штерна і мозаїкових майстрів першого розсвітаочного позаранку.

Що це було, це хоробливе, що тепер Богу слава, дає дорогу приблизному одужанню? Чи це була якась гармонія, якою заразила нас якась божевільна зоря; якась мельодія з найдальших сфер, полум'я що виснажуюче жевріло в поодиноких людях? Тепер це вже, на втіху, трапляється зрідка, і просто не можна висловити, як спасенно і скріплююче впливає на м'язи ввесь цей веселий, молодечий спорт.

* * *

не треба нам забувати, що людство жило вже цілі тисячоліття без мистецтва, і недивлячись на це створило якраз у ці немистецькі часи цілком значну культуру. Єгиптяне і Вавилонці, це були вже народи мурашок; вони не знали того, що ми називаемо мистецтвом. Вони мали досить значні мистецькі уміння, але їхнє малярство і пластика є тинічною каліграфією, зовсім неособистою. Не передано нам ні одного єгипетського ні вавилонського мистецького імення, і тільки сиюочому народові Гелляди було призначено дати людству мистецтво, це є: особисте мистецтво.

Однаке ці давні праонароди творили дивовижні речі, створили цівілізацію, яка в дечому перевищує й нашу. Мурashині народи, що переставляли гори, копали величаві канали, будували дороги, безчисленні цегляні будівлі, що вигадали і громозвід, і зубну пльомбу, і ще багато дечого комфорtabельного. Народи що, правда, мали богато демонів, але не мали демона.

Тепер ми знов такими станемо. І може тепер, коли ми позбулися хоробливої пропасниці краси і мистецтва, ми справді будемо покликані до практичного володіння світом.

* * *

картоплю і буряки. Що вони здобудуть Велику Справедливість, і знищить у серцях останню пляму вади і злоби, щоб усе йшло гладко по своїх коліях,

Це наближається, я це почуваю і бачу нестримне кишіння чорних мас довкола всіх п'яти континентів. Але я знаю, що з анонімного кишіння ніколи не зазвенить пориваюче болізна строфа пісні, а коли б вона всетаки колись заголосила, то її вже ніхто не зрозуміє. Ми, що відчуваємо мистецтво, ми є частиною виміраючої породи, слабовитої породи, що по закону селекції гине, що присуджена дати дорогу сильнішому, отже грубому, тому що припороюється, отже скрійному.

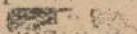
Я дріжу перед електричною великістю надходячої генерації, і я відкидатиму її ще й тоді, коли мене заб'ють у скриньку від яєць.

* * *

и треба нам впадати в розпуку? Ні, ми будемо жити й без мистецтва; є більші річі за нього, а крім того тепер буде слово за наукою.

Вчені відкрили нове світло і нечувані закони що все наше пізнання перекидають до гори дном; там, де мо-

ністичні ідіоти думали що роз'яснять світ плоскою формулкою, там вирипає тайна; і з найглибшою релігійною тривогою треба кожному глядіти на ці лабораторії, де між пляшок і рурочок може буде розвязано загадку початку буття.

Це новий культ.

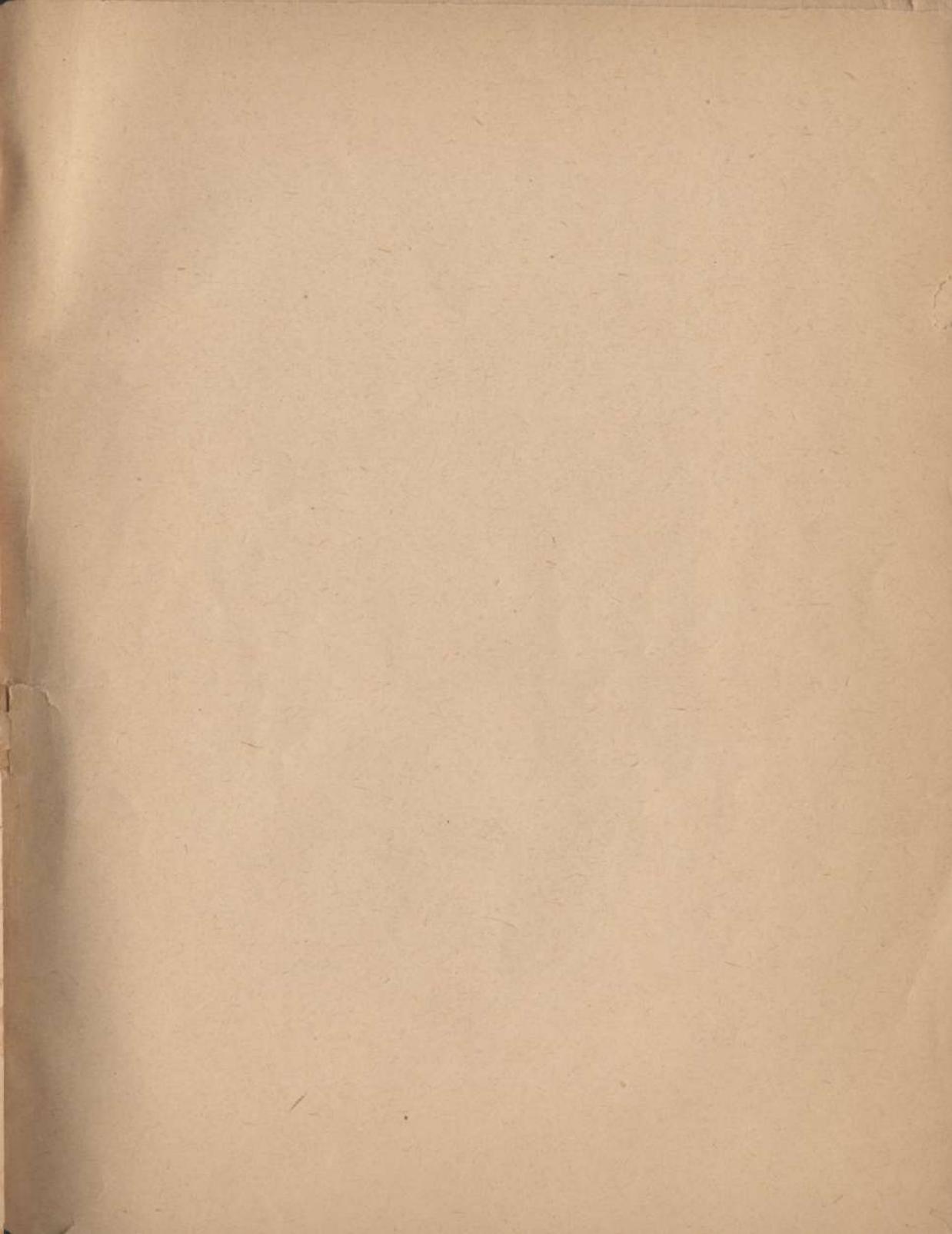
І коли б я був головою атеїстичного гуртка, то в кінематографічних проекціях показав би своїм людям подію за пліднення яєчка і примусив би їх задріжати перед цією волею, що тут проявляється в вазначених руках і формах.

Новий культ. Культ безмистецький. Вид тайни природи зворушує глибоко, не спонукає однаке ніодної людини до такого безумства, як те, яке ми називали дзвінниця св. Марка у Венеції⁴, чи „Праксітелівський Гермес“, чи „Орляндо Фуріозо!“.

Цьому вже кінець; воно вмірає на наших очах, або ж — воно вже померло і не буде вже довше перешкоджати знаменитому, гігієничному і комфортабельному урядженню цього нового світу.

Коли не з'явиться воно як примара у північні часи майбутності і не прожене міщанина з його патентованого матерчу системи „Viktoria“.

МИСТЕЦЬКА БІБЛІОТЕКА

№ 1.

ЦІНА 8 ГРИВЕНЬ.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД УСІХ ВИДАНЬ Т-ВА „ГРУНТ“: КНИГАРНЯ
— — „ДНІПРОВЕ СЛОВО“ БУЛЬВ.-КУДРЯВСЬКА Ч. 38. —

КІЇВ р. 1918.